

Sigurnosti novinara u BiH –Nužnost efikasnije institucionalne i društvene zaštite

U posljednjem desetljeću, u središtu rasprava o novinarskim studijama često se nalazilo i pitanje statusa novinara u procesu integracije, mada se može zaključiti da pitanje novinarskog posla i novinarstva općenito tek sad ulazi u najturbulentnije razdoblje. O položaju i statusu novinara u bosanskohercegovačkom društvu do danas su napisane brojne analize, no u ovoj ćemo se osvrnuti na krizu novinarstva kao djelatnosti, ili još važnije, na sve neizvjesniji status novinarskih radnika.

Novinarstvo je u Bosni i Hercegovini u posljednjih dvadeset godina pretrpjelo velike promjene. One nisu vidljive samo u većem broju dostupnih medija već je prije svega riječ o velikim strukturalnim promjenama unutar profesije. Nakon završetka rata, uspostavio se jedan posve novi medijski okvir. Bosanskohercegovački su mediji posljednja dva desetljeća bili dio društvene tranzicije koja je ostavila velike tragove -dogodio se razvoj komunikacijskih tehnologija te su pokrenuta mnogobrojna medijska izdanja. Danas u državi koja broji manje od četiri milijuna stanovnika egzistira 195 elektronskih medija - 148 radijskih postaja i 47 TV postaja. Također, postoji osam dnevnih tiskovina, te preko 185 različitih magazina, časopisa i publikacija. Svake godine raste broj i online portala, ali i internetskih stranica većine klasičnih medija. Analizirajući broj medija, vrlo je jednostavno primijetiti veliki nerazmjer između broja medija i snage tržišta. Medijski analitičari često taj nerazmjer naglašavaju, jer u ovako širokoj medijskoj slici dosta toga je sporno - od raspodjele marketinških doprinosa, smanjivanja izvora prihoda pa sve do ograničenih radnih prava novinara.

Globalna slika, također, nije znatno bolja. Najnovija svjetska istraživanja pokazuju da su novinari zabrinuti razvojem novinarstva ali i zbog sve neizvjesnijih uvjeta za rad u novinarstvu. I u svjetskim medijima socijalni status novinara kao i ostalog kadra u novinarstvu je zabrinjavajući, a već imamo i jedan novi pojam, koji je nažalost sve češće spominjan u društvu - *atipični medijski radnici*.

Najnoviji trendovi u bh. novinarstvu svakako utječu na profesionalno djelovanje novinara, ali i na novinarsku profesiju u cjelini. Ti trendovi su apsolutno nepovoljni i traju već godinama:

Kontinuirano se bilježi pad prihoda u medijima

Pogoršani su radni uvjeti novinara (povećao se opseg posla, događaju se otpuštanja, nejasne su uredničke politike)

Pojavili su se novi oblici radnih odnosa (kratkoročni ugovori, sve češće spajanje novinarskih i tehničkih djelatnosti, nepredvidivi angažmani).

Ako analiziramo medije u Bosni i Hercegovini, kao i djelovanje novinara, svjedočit ćemo iznimno lošem položaju u kojem egzistiraju. Glavne karakteristike položaja novinara u BiH danas su niske plaće i izuzetno nepovoljni ugovori o radu. Odredbe kolektivnih ugovora nerijetko se krše a kolektivni ugovori često se jednostrano otkazuju. Novinari su također podložni ogromnim pritiscima od strane različitih subjekata a pored svega, gotovo svakodnevno primaju verbalne prijetnje, a čak su izloženi i fizičkim napadima. Napadi su sve učestaliji a najviše zabrinjava podatak da oni dolaze čak i od najvišeg političkog vrha, koji ima tendenciju, ali i naviku, kontrolirati medije, pritom ne birajući načine i sredstva.

Govoreći o utjecaju politike na medije i novinare, nemoguće je zaobići pitanje neovisnosti medija koje u velikoj mjeri određuje slobodu medija ali i novinara. Neovisnost medija je pojam koji označuje neovisan položaj medija u odnosu na državnu vlast i na vlasnike medija te daje pravnu i političku platformu za zaštitu novinara od svih oblika pritisaka i ograničenja u njihovu profesionalnom radu. Jedna je od temeljnih vrijednosti demokratskoga društva i pokazatelj stupnja političke slobode u nekoj zemlji. Omogućuje slobodan i nesmetan protok bitnih informacija, slobodu i odgovornost pri analizi i komentiranju društvenih i političkih događaja, pojava i ličnosti te osigurava slobodnu i pluralnu javnu raspravu o bitnim pitanjima društva i države. Termin je ušao u važne međunarodne dokumente nakon II. svjetskog rata, kao deklarativna zaštita neovisnosti novinara. (1) Po pitanju neovisnih medija u Bosni i Hercegovini situacija je u najmanju ruku zabrinjavajuća. Naime, većinske vladajuće stranke kontroliraju većinu najjačih medija. Dio medija kontroliraju oni koji trenutno nisu na vlasti. Novinari imaju mogućnost izbora medija koje kontrolira vlast i medija koje kontroliraju oni koji bi htjeli doći na vlast. Ovo je pravi primjer stanja u BiH, ali i regiji, pa u tom smislu ne

možemo govoriti o slobodnim i neovisnim medijima i novinarima. Profesionalnu slobodu možemo definirati kao rad novinara u medijima koji nisu kontrolirani odnosno koji su apsolutno neovisni. U tom smislu bh. mediji i novinari su daleko od ovog termina. Malović (2007) podsjeća kako svaka vlast želi kontrolu nad medijima ili makar utjecaj na njih, stoga odnos između novinara i političara je neminovan. Činjenica je kako je utjecaj na medije od strane politike ipak malo latentniji u odnosu na ranije godine, posebice u 90-im, ali on je još uvijek iznimno snažan u pojedinim medijskim kućama. Novinari danas gotovo da ne smiju govoriti o korupciji niti smiju kritizirati vlast, jer odmah slijede različite vrste sankcija. Bosanskohercegovačko novinarstvo je veoma podložno političkim intervencijama, jer su mediji pa i novinari vrlo ovisni o političkoj potpori. Politika u velikoj mjeri utječe na uređivačku politiku, a sve češće i na kadrovsku. U tom kontekstu, bh. mediji su apsolutno politizirani te svaki medij favorizira jednu političku opciju. Naravno, sve navedeno veoma utječe na medijski sadržaj te profesionalno djelovanje novinara u cjelini. Politički pritisak na medije doveo je do izjednačavanja istine, laži, predrasude i zabluda. Ti pojmovi danas se teško razlikuju. To je poticalo povećanje broja zabluda, jer su mediji veoma moćni u stvaranju i širenju zabluda. Zablude mogu prouzročiti velike štete, pa je potrebna pravna regulacija u javnom komuniciranju, profesionalna izobrazba novinara i opća pismenost građana koja bi im olakšala snalaženje u javnom komuniciranju. (2)

Na rad novinara utječu i vlasnici medija. Njihovi interesi su vrlo često vezani ne samo uz poslovne, već i političke interese. Čest je slučaj da vlasnici medija nemaju snagu iskoristiti ekskluzivne informacije - na taj način čuvaju svoju medijsku kuću jer su ovisni o političkoj potpori. U tom smislu, novinari postaju žrtve koje ne mogu biti ono što bi po novinarskoj deontologiji trebali - promotori demokracije, kritičari političkih događanja ali i analitičari društvenih procesa.

Možda su u ovome trenutku novinari najosjetljiviji na ekonomsko pitanje kao i na neefikasne primjene radnih prava. O ekonomskom i socijalnom položaju novinara ne postoje zvanični statistički pokazatelji. Ipak, sagledavajući cjelokupnu medijsku sliku, evidentno je kako su novinari postali žrtve medijskih sustava, pa u tom smislu im nedostaje ekonomska i socijalna zaštita koja im je nužna, kako bi mogli nesmetano obavljati svoju iznimno važnu društvenu ulogu. Novinari su često okarakterizirani kao *jeftina radna snaga*, ali i kao *vječni volonteri*. Odnedavno postoji Zakon o volontiranju (u FBiH i Republici Srpskoj), međutim samo Zakon o

radu RS-a propisuje volonterski rad i to kao odnos s poslodavcem bez zaključenja ugovora o radu. To zapravo podrazumijeva razdoblje koje je potrebno za stjecanje iskustva i može trajati onoliko koliko je propisano trajanje pripravničkog staža. Zavod za zapošljavanje pokriva osiguranje volontera pri čemu volonter ima zdravstveno osiguranje dok poslodavac plaća 35% minimalne zarade za svakog volontera. Činjenica je kako je sve više ugovora koji često prelaze zakonom propisana tri mjeseca tzv. probnog rada te se ovakav način rada produžuje godinama. Ovo zapravo podrazumijeva da se novinaru obećava radni odnos a istovremeno se drži u honorarnom statusu koji ne podrazumijeva plaćanje doprinosa kao i socijalnog osiguranja. Plaće novinara su iznimno niske. Diplomirani novinari u prosjeku imaju 680 maraka, dok je plaća zaposlenih na javnim servisima iz Sarajeva (BHRT i RTV FBiH) u prosjeku 1000 maraka. Plaća novinara početnika uglavnom iznosi oko 600, dok glavni urednici imaju plaću i do 3000 maraka. (3)

Analizirajući dalje status i položaj novinara u BiH ne može se ne spomenuti da je jedan od velikih problema i taj što se vrlo jednostavno može postati dio novinarstva i medija. Za rad u medijima školuju se novinari, ali nema prepreka da se novinarstvom bave svi, bez obzira na stupanj i smjer obrazovanja. Činjenica je kako gotovo i ne postoji kontrola ulaska u ovu struku te da se danas svatko može baviti ovom profesijom. Međutim, treba se polemizirati o tome što neobrazovani kadar u ulogama novinara čini novinarstvu u cjelini. Zlonamjernim i nestručnim radom u medijima mogu nastati goleme štete. Najtragičnije je to što se danas izjednačavaju osobe koje imaju adekvatno novinarsko obrazovanje s osobama koje su polupismene ali koje, svejedno, oblikuju javno mnijenje. I dok je nekada novinar bio osoba koja se bavila vrlo složenim i odgovornim zanimanjem koje zahtijeva mnoge sposobnosti, obrazovanje i rad, danas je imidž bh. novinara posve drugačiji. Niska obrazovna razina novinara očituje se u nedostatku kritičkog mišljenja ali i nedostatku tekstova koji propituju (ne)opravdanost društvenih promjena. Dodatni problem svakako je i tzv. novinarsko svaštarenje, odnosno činjenica da novinari ne pišu samo ono za što su specijalizirani. I dok je posve jasno da su znanje, vještine, etika i odgovornost u novinarstvu i među novinarima potrebnije više nego ikada ranije, netko ipak navedenu situaciju jako dobro koristi i kontrolira. Jasno je da je nekim ljudima jednostavnije manipulirati, ali sve navedeno dovelo je do toga da imidž bh. novinara bude znatno poljuljan, ali i do toga da se vrlo često s prijezirom gleda na obrazovanje u ovom području.

Ogroman problem za novinare u BiH jesu verbalni i fizički napadi s kojima se nažalost susreću svakodnevno. Ti napadi moraju biti tretirani s posebnom ozbiljnošću te sve adekvatne institucije moraju slati jasne i jake poruke o neprihvatljivosti takvog ponašanja u demokratskom i modernom društvu kakvom teži BiH. Nažalost, pratimo svjetski trend neefikasnih istraga i postupaka za napade na novinare. Posve je jasno kako policija kao ni državno odvjetništvo ne provodi efikasne istrage, pa se prema nekim podacima čak preko 90% slučajeva napada uopće ne istraži, te ne dobije svoj sudski epilog. Imali smo slučajeve u kojima je najviši državni vrh napadao novinare. Tragično je da osuda javnosti gotovo da nije ni bilo. Priča se, u ovakvim slučajevima, ili zataška ili prebaci na novinara, odnosno je li on to zaslužio ili ne. U sklopu udruženja *BH novinari* djeluje Linija za pomoć novinarima/Free Media Help Line koju ćemo definirati kao domaću, bosanskohercegovačku instituciju koja pruža podršku i pomoć novinarima u ostvarivanju njihovih svakodnevnih zadataka, kao i zaštitu novinarskih prava i sloboda. Prema njihovim podacima, od 2006. do 2014. godine, samo je 15% krivičnih djela prema novinarima, od njih 60 koliko ih je evidentirano od strane LZPN, pravno okončano. Također, u samo jednog godini (2014.) dogodila su se 44 slučaja kršenja slobode medija i prava novinara, među kojima su i dvije prijetnje smrću, 10 verbalnih prijetnji i političkih pritisaka, dva fizička napada na novinarske ekipe i slično. Činjenica je kako navedeni podatci ne pokazuju stvarno stanje napada jer ipak bilo je dosta slučajeva napada koji su ostali neprijavljeni i nezabilježeni.

U ovom kontekstu reagiralo je i Vijeće Europe koje je usvojilo niz smjernica za zaštitu novinarstva i sigurnosti novinara. Smjernice sadrže konkretne upute o mjerama koje države trebaju poduzeti kako bi se spriječilo kršenje medijskih sloboda, uključujući fizičke napade na novinare, te ih je, kada se dogode, nužno procesuirati. Također, preporuka je da države uvedu efikasne preventivne mjere koje bi novinarima jamčile da svoj posao mogu obavljati bez straha od odmazde ili tužbi baziranih na zakonima o kleveti. U slučajevima kada su novinari mete prijetnji, Vijeće savjetuje uspostavu policijske zaštite i eventualnu evakuaciju na sigurno, kao i uspostavljanje žurnih telefonskih brojeva ili drugih načina kontakata za novinare u opasnosti. Kada se radi o procesuiranju napada na novinare, smjernice upućuju na kreiranje pravnih timova specijaliziranih za povrede ljudskih prava koji bi istragu proveli temeljito, transparentno i na vrijeme. (4)

Prema Izvješću organizacije Reporteri bez granica o slobodi medija u 2017. godini, od ukupno 180 država obuhvaćenih izvještajem, Bosna i Hercegovina se nalazila na 65. mjestu. Prema Indeksu slobode medija, a na temelju kojeg je sačinjeno Izvješće, Bosna i Hercegovina je opisana na sljedeći način:

Ova država ima najliberalnije zakone o slobodi medija na svijetu, ali njihova implementacija i realizacija je zakočena zasićenim pravosudnim sustavom. Kleveta je dekriminalizirana 2003. godine, ali tužbe su još uvijek moguće. Novinari su čest meta prijetnji i političkog pritiska. Situacija je pogoršana činjenicom da provladini mediji i dalje uživaju izravne i neizravne državne subvencije. (5)

Ljestvica slobode medija u 180 država, koja se objavljuje od 2002. godine, temelji se na nekoliko indikatora: pluralizmu, neovisnosti medija, autocenzuri, pravnom okviru, transparentnosti. Karakteristika za BiH jest njezin kontinuirani pad od 2006. godine, kada je zauzimala 19., a 2004. godine 21. mjesto. Prema Indeksu slobode tiska „država koja je nekada služila kao primjer medijske slobode u regiji - prva je dekriminalizirala klevetu i usvojila najliberalnije medijske zakone na svijetu - u izvjesnoj mjeri gubi svoj sjaj. Ovo je odraz činjenice da su novinari u BiH, unatoč vrlo dobrim zakonima, često meta prijetnji i političkog pritiska. (6)

Različita međunarodna izvješća o poštivanju ljudskih prava ističu da Bosna i Hercegovina u sferi medija ima kvalitetno zakonodavstvo. Zakonodavstvo BiH garantira najviši stupanj ljudskih prava i sloboda, pa je tako doneseno niz zakona koji se prije svega odnose na medijske kuće ali se izravno ili neizravno tiču i samih novinara. Tako su doneseni zakoni kojima se propisuju uvjeti i način uspostave i djelovanja medija, zakoni kojima se određuje odgovornost novinara, nadzor nad njihovim radom i drugi. Također, postoji niz zakona kojima se regulira i uređuje rad elektronskih i tiskanih medija. Prije svega, postoji Regulatorna agencija za komunikacije (RAK), nezavisno tijelo, koje dodjeljuje dozvole za rad elektronskim medijima ali i provodi zakone i regulative u procesu emitiranja. Glavna misija agencije je reguliranje tržišta elektronskih komunikacija, upravljanje i nadzor nad frekvencijskim spektrom te kontinuiran razvoj medijskih sloboda za dobrobit društva u cjelini. (7) Tiskani mediji su pak obuhvaćeni sustavom samoregulacije koju provodi Vijeće za

tisak BiH. Usvojen je 1999. godine od strane svih tadašnjih novinarskih udruženja. Kodeks se smatra moralno obvezujući za novinare, urednike, vlasnike i izdavače tiskovina. (8)

Sloboda govora je temeljno i međunarodno priznato ljudsko pravo i kao takvo predstavlja osnovnu komponentu demokratskog društva. Pravni okvir za zaštitu slobode govora i slobode medija u Bosni i Hercegovini sadržan je prije svega u Ustavu BiH i u ustavima entiteta, zakonskim propisima i važećim međunarodnim dokumentima koje bi država trebala poštovati. Slobodu izražavanja prije svega jamči Zakon o komunikacijama Bosne i Hercegovine u kojem se sektor emitiranja definira kao „sektor koji jamči zaštitu slobode izražavanja i slobode mišljenja, poštujući opće standarde ponašanja, nediskriminacije, pravednosti, točnosti i nepristranosti“. Pored Zakona o komunikacijama, tu je i Zakon o javnom RTV sustavu BiH, koji jamči uređivačku neovisnost i institucionalnu autonomiju javnih RTV sustava (BHRT, FTV i RTRS). (9)

Medijska legislativa je generalno dobra i kvalitetna pa problem nećemo tražiti u njoj-problem predstavlja neodgovarajuća implementacija gotovo svih zakona. Medijski zakoni nude kvalitetna rješenja, međutim, ako ih dublje analiziramo, primijetiti ćemo da neka pitanja nisu precizno regulirana pa se u tom kontekstu postojeće odredbe zakona tumače na posve različite, a često i na pogrešne, načine. Činjenica je kako se doneseni zakoni na adekvatan način ne implementiraju u novinarskoj praksi, pa se mnoge odredbe vrlo često i ne poštuju. Zanimljivo je kako uslijed nepoštivanja zakona ne postoje značajnije sankcije.

Na koncu ove analize, upitajmo se u kom smjeru ide bosanskohercegovačko novinarstvo? Država ima uistinu kvalitetnu zakonsku regulativu kada je medijska sfera u pitanju. Međutim, ona se u potpunosti ne implementira. Ono što je svakako činjenica jest da će medijski sustav u Bosni i Hercegovini morati imati značajne promjene. U tom kontekstu, morat će se znati pronaći rješenja i načini kako promovirati prava novinara, a u tom procesu, koji će biti složen i dugotrajan, ključni su mediji ali i sami novinari.

Glavni zaključci:

Bosna i Hercegovina ima fragmentirane medije. Bh. novinari egzistiraju u uistinu teškim uvjetima (ekonomskim i socijalnim). Gotovo svakodnevno su izloženi napadima različitih

vrsta, čak i fizičkim. Da bismo imali demokratsko i slobodno društvo nužno se mora osigurati sloboda medija i sloboda izražavanja (podrazumijeva se da bi svaki novinar trebao imati pravo iznositi svoje mišljenje i objavljivati informacije bez straha od kažnjavanja ili nekih drugih negativnih posljedica). Gotovo niti jedan napad na novinare nije na adekvatan način sankcioniran.

Preporuke:

- Svaki novinar treba imati jednaka radna prava kao i svaki drugi zaposlenik. U tom smislu, trebala bi se povećati aktivnosti svih novinarskih udruženja s ciljem rješavanja problema iz područja radnih prava novinara.
- Nužno je eliminirati novinarski rad na crno a volonterski rad kao i probni treba staviti u zakonske okvire.
- Visoko obrazovne institucije će morati svoje politike usmjeriti prema stvarnim potrebama tržišta. U tom kontekstu, nužno će biti smanjena hiperprodukcija novinara.
- Otežati ulazak u novinarsku profesiju, odnosno onemogućiti osobama koje nemaju adekvatno obrazovanje bavljenje ovom profesijom.
- Medije je potrebno profesionalizirati i izvući ispod političke kontrole.
- Kao društvo trebamo se ozbiljno pozabaviti problemom sve češćih napada na novinare.
- Državne bi institucije trebale uložiti dodatna sredstva za prevenciju napada.
- Svaki verbalni, a posebice fizički napad na novinare treba biti kvalificiran kroz odredbe Kaznenog zakona - u tom slučaju adekvatnije bi se odgovorilo na ovu nedemokratsku i neciviliziranu pojavu.

I na kraju, ipak u Bosni i Hercegovini postoje mediji koje možemo svrstati među veoma dobre, jer se uistinu trude da od medija odnosno novinarstva načine ono što oni po svojoj definiciji jesu - da zadovoljavaju informativne potrebe ali i kreiraju kritičko javno mnijenje. Tako je Medijski opservatorij jugoistočne Europe identificirao četiri neprofitne medijske kuće iz BiH - Mediacentar Sarajevo, Magazin Buka, Centar za istraživačko novinarstvo (CIN) i

Balkansku mrežu istraživačkog novinarstva (BIRN) kao pozitivne primjere novinarstva i medijskog integriteta. Ove medijske kuće se reguliraju samostalno a već nekoliko godina štite i promoviraju dobro i kvalitetno novinarstvo.

Ovaj tekst je proizveden u okviru projekta *Regionalna platforma za zagovaranje medijskih sloboda i sigurnosti novinara na Zapadnom Balkanu* uz finansijsku podršku Evropske Unije. Sadržaj ovog teksta je isključiva odgovornost Udruženja BH novinari i autora i ni u kom slučaju ne odražava stavove Evropske unije.